

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОЗНАВАТЕЛНА АКТИВНОСТ
ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА МЕТОДА „МОЗЪЧНА АТАКА“
И МЕТОДА НА МИСЛОВНИТЕ КАРТИ В ОБУЧЕНИЕТО
ПО УЧЕБНИЯ ПРЕДМЕТ „ЧОВЕКЪТ И ОБЩЕСТВОТО“ (IV КЛАС)**

проф. д-р Мария Алексиева
Бургаски свободен университет

**OPPORTUNITY TO RAISE COGNITIVE ACTIVITY USING THE
METHOD „BRAINSTORMING“ AND METHODS OF MIND MAPS
IN IN TEACHING THE COURSE „MAN AND SOCIETY“ (CLASS IV)**

prof. Mariya Aleksieva, PhD
Burgas Free University

Abstract: *The orientation of the educational system towards memorization and reproduction, and not towards provoking thinking, independence and formation of skills, is a serious problem of all educational systems. This is a serious problem in recent decades, as in today's rapidly evolving world a significant amount of „ready“ knowledge is not very valuable and is not sufficient for successful social realization. They do not allow for independence, creative thinking and decision-making in practical situations. Unlike other educational systems, in which in recent years successful attempts have been made to change the logic of the teacher-student relationship, Bulgarian school education continues to be based on the model of the teacher giving knowledge and exercising power, and the student receiving and subordinating. This one-sidedness in the teacher-student relationship is an obstacle to the development of initiative and resourcefulness of students.*

In the context of these reflections and based on the age characteristics of fourth grade students, the goal is to create conditions and opportunities for cognitive activity and independence by using the method of „brainstorming“ and the method of mind maps in teaching the subject. „Man and society“. The conducted research should show or deny that the application of interactive methods in the teaching of „Man and Society“ in the fourth grade, successfully fit into the modern teaching in the initial stage of education.

Keywords: *education, primary school, cognitive activity, teaching methods, brainstorming, mind maps, interactivity in learning, social sciences, curricula, key competencies, creativity, independence, technological variants of lessons, results.*

***

*„В образованието е важно качеството и израстването на мисловния процес,
а не механичното производство на верни отговори,
представяно като знание.“*

Джон Дюи (Democracy and Education, 1916)

В центъра на човешко познание стои мисленето. То определя качествената характеристика на връзката между човека и обективния свят. Познавателните процеси, психическите състояния и отношения се изграждат и свързват в цялостна саморегулираща се система, посредством мисленето.

Едновременно с натрупването на информация, от съществено значение за добър старт в личностното и професионалното развитие на подрастващите, е изграждането на умения за мислене и учене.

Личният живот винаги изисква бързина и адекватност на мисленето спрямо различни ситуации и съответно начини на учене за усвояване на знания, на умения и компетентности. Това се отнася с особена сила за в бъдеще, поради непрекъснатото нарастващата сложност на обществения живот, което ще изисква по-активно мислене и вариативност в ученето (новите комуникации, новите технологии, глобализацията на света и др.). В професионалния живот мисленето и ученето са тясно свързани и са от жизнено важно значение за оцеляването, успеха и конкурентноспособността.

Отнесено към началния етап на обучение и с уникалността на детската личност трябва да отбележим факта, че този етап е изключително важен и значим за бъдещото развитие на детето ученик, защото от него започва формирането и постигането на „висшата“ цел – изграждането на Личност като фактор на човешка интелигентност, творческа насоченост и същност.

Началният етап на обучение е отправна точка на цялостната образователна система. Това е период, в който интензивно се развиват мисловни процеси, познавателна активност, стремеж към проучване и преоткриване. Нещо повече учебната дейност е основно поле за изява на малките ученици и в нея от тях се очаква да докажат своята социална и психологична зрялост, да получат реализация социалната им мотивация. По този начин, в хода на учебно-възпитателния процес, детето ученик формира нагласи и усвоява социални норми и ценности. Под влияние на оценъчните съждения на другите (родители, учители, съученици) детето ученик започва да се отнася по определен начин, както към реалните резултати от своята дейност, така и към самия себе си като личност [6, с.8]. От това каква е представата за собствените възможности зависи степента на увереност на малкия ученик в неговите сили, осъзнаването на постигнатия резултат като успех или неуспех, отношението към допуснатите грешки, изборът на задачи според степента на тяхната трудност и редица други моменти от учебната дейност.

Едуард де Боно, един от 250-те личности в световната история, допринесли най-много за развитието на човечеството, мотивира своята дейност така: *„По света има малко повече млади хора, които да кажат: „Аз съм мислител.“. Ще бъде още по-доволен, ако някои от тях отидат и по-далеч и кажат: „Аз съм мислител и харесвам мисленето.“* [18. стр. 10].

Именно поради тази причина в неговите трудове водещо място е отредено на развитието на мисленето.

„Повечето хора, работещи в образованието и в много други области, са вярвали, че мисленето не може да се преподава пряко. Сега това виждане започва да се променя, след като опитът и изследванията показват, че уменията за мислене могат да се преподават пряко., [18. стр. 12].

Още по-точно: *„... да намерим смелост да съкратим времето, което прекарваме за преподаване на умения за мислене, необходими за възможно най-доброто оползотворяване на информацията. Очевидно е нужен компромис.“* [18. стр. 14].

1. Четвърти клас – последната, относително обособена единица, в общата категория „ученик в началното училище”

Защо ориентираме вниманието си към IV клас?

Четвърти клас е последната, относително обособена единица, в общата категория „ученик в началното училище”. За нейните своеобразия, които се образуват предимно от наченките на нови, липсващи до сега тенденции, започна да се пише по-късно. Затова и не са известни специални изследвания за четвъртокласниците. Данните, с които разполагаме, стоят вътре в общите характеристики на децата и в описанията на тази училищна степен. Онова, което можем да обособим и да открием е следствие на откъслечни анализи и оценки.

В края на началния етап на обучение – в четвърти клас, децата вече са разбрали, а и са се „вградили” в системата „училище”, имат вече натрупан учебен „стаж”. Те не само са преминали процеса на адаптация към училището и учебната дейност, но са „надхвърлили” и „ядрото” на възрастта, в което се осмисля целостта на ученето и различията му от играта. Нещо повече – натрупали са и по-диференцирани задачи и ангажименти, свързани с разграничените учебни дисциплини и техните своеобразия. Този факт не само обогатява учебната подготвеност на децата. Той очертава и много-странността, целостта на ученето като тип дейност. Всяка от изучените дисциплини изисква и реализира специфични учебни действия и собствените им подразделения – сами по себе си богати и разнообразни. Всички те предпоставят и ангажират типове психична и цялостна активност с промените в собствените и доминанти (при това не става въпрос само за мисловните процеси, които стоят в центъра и регулират тази активност, а и за въображение, представи, възприемане, осмисляне). Всичко това заедно с участието на емоциите е изключително важно и определящо, защото „самите емоции влизат често във функциите на пряк регулатор на учебната дейност подчертава Р. Стаматов [26]. В резултат на всичко това децата получават увереност и сигурност в себе си и в собствените си усилия. Ученето се превръща в естествен и утвърден момент в ежедневието на четвъртокласниците, дори в потребностите им – част от навиците и общите им нагласи в протичането на деня.

Усвоената пълна конструкция на ученето „отваря врати” към превръщането и в „помощен път” за по-пълна ориентация и ангажименти с други видове дейност. Играта, например продължава да стои в желанията и интересите на четвъртокласниците и те с удоволствие търсят и си осигуряват време за нея. Особеното, а и значимото е, че с тази игра стават промени. В нейната конструкция влизат нови елементи, а личният дял на играещите става по-разнообразен и значим. В този смисъл са разбираеми интересът и увлеченията към игри със състезателен елемент. Освен това става и категорично разграничаване на игрите за момичета и момчета. Докато при първите игровите действия се вземат предимно от всекидневния бит (включително и от училищното ежедневие), при вторите идеите са близки до спорта и появилите се напоследък „модерни игри”. Като доказателство за по-ясната диференцираност на игра и учене ще цитирам част от изследователски данни на М. Аргайл и М. Хендерсън [9, с. 253 – 254]:

- „9 години – тенденцията от втори клас се засилва, при което „учителката” се представя с по-пълната си ролева функция – „тя пита и отговаря, изпитва, коригира, дори наказва ...” „учениците” са с „по-широки” ангажименти и актуализации, с по-освободено държание и изисквания към „учителя си”;

- след 9 години – учебната работа се пресъздава не в собствената си цялост – като урок или друг вид занятие. Фрагменти от нея участват в игрови роли с по-

обхвaтен социален смисъл, а другите елементи отразяват по-широките и разнообразни взаимодействия на децата..."

Всичко очертано за дейността на механизъм при най-големите деца в началното училище показва категорично **почти неделимостта му от другия механизъм – общуването**. Децата-ученици са се опознали, дори са привикнали едни към други. Категорията „съученик“ е получила пълния си смисъл като специфична категория и е влязла в „активния“ речник на децата. Така своеобразното ученическо общуване е цялостно – с всичките му компоненти в рамките на специфичната среда и активност на четвъртокласниците.

Особеното във „втория“ механизъм е започващото (сега или малко преди това) вътрешно диференциране на общуването. Подбират се „съучениците“ със сходни качества или обусловени от по-отдавнашна близост – живеят наблизо, били са заедно в детската градина ... Последното обособяване обаче е вече по-рядко (не е като при първокласниците, където то е доминиращо, особено през първите месеци от учебната година).

Своеобразното на **новото общуване** и обособяване на групи, е че има предимно **учебно-училищен характер**. По-нататък последното може да се видоизмени ако близостта между децата продължи и се превърне в по-трайно приятелство. Сега то носи силния отпечатък на училището и извършващото се в него.

Специфична особеност е и **първото по-определено разграничаване на общуването момичета-момчета**. Обособяването на вътрешни групи по пол има не пряко афиширана основа. Децата-учениците не се уговарят и не се разделят съзнателно и целенасочено – по презумпция. Това по принцип става естествено и неусетно, защото е обективно обусловено. Момчетата изпреварват момчетата в половото си съзряване и началните етапи на този промяна се извяват по принцип у четвъртокласниците, при това в цялостното им поведение. Те не искат да „дружат“ с момчетата, не ги искат дори на своя ученически чин. Отделни са и игрите им, както и другите им занимания. Момчетата от четвърти клас все по-често се „вглеждат“ във външността си, искат да приличат на „госпожици“ и подражават на по-големите. Тази страна в същностното им преобразуване води до промяна на отношението към съучениците-момчета. Все по-определено те се възприемат като малки и „недорасли“ за претенциите на момчетата. С това разграничаването на вътрешни групи при общуването в класа получава **нова база**, непозната и неизвестна досега.

Друг наблюдаван от действителността факт относно общуването също заслужава внимание. Става въпрос за отношението на четвъртокласниците към по-малките деца от училището. Н. Витанова [11] цитира данни от изучаване на този факт и посочва два типа отношения към децата от другите класове на началното училище: „**закрилническо**“ и „**високомерно**“. При първото порастналите ученици от началното училище се отнасят по-„настойнически“ към малките – учат ги нещо, защитават ги при нужда, правят им доброжелателни забележки ... Този тип се среща повече при момчетата (което е логично и може да се очаква).

Другата насока на отношение към по-малките в началното училище, което също не е рядко, е дозата високомерие към тях. И тук има достатъчно основания, макар далеч не към крайните изяви на това поведение. Самочувствието на четвъртокласниците идва от всичко посочено – израстването им като ученици, разширените им интереси и цялостна дейностна и комуникационна готовност, особено много физическото им израстване и укрепване.

Все по-определено погледите на четвъртокласника се насочват към следващата учебна степен и по-големите ученици ... защо им са малките, „бебетата“, „зайците“ ...? Те ги подценяват, нагрубяват ги, в определени случаи са и по-агресивни. Този проблем за съжаление, не само съществува в днешната училищна реалност, но става все по-сериозен и опасен. Това налага и по-специално проучване и точна оценка.

Един опит да бъдат обобщени измеренията на последната възрастово-учебна година на началното училище, изглежда по следния начин:

- **Начало на ученическа самоувереност.** Детето има личен ученически опит, събран от трите предходни години, намира се в края на началната училищна степен, което става сериозно основание за някаква степен на самоувереност. Подчертавам „някаква степен“, защото това качество е различно у отделните деца.

Всички проучени автори подчертават, че независимо от показваната самоувереност, като цяло и четвъртокласникът често показва неувереност, дори безпомощност (Г. Пиръв, Х. Силгиджиян, Н. Витанова, Р. Стаматов).

Затова по-точното определение на посоченото качество следва да се ограничи в „начало ...“ на такава самоувереност – съпроводена от колебливост, неадекватност на претенции, слабост при надмогване на трудности и по-сложни учебни задачи.

По-определено това начало се вижда у деца, започнали началното си образование на 7-годишна възраст. В четвърти клас те са вече към 11 години, когато започва и половото съзряване, първите му, макар неопределени и незрели тенденции.

- **Стремеж към ученическо самоутвърждаване.** И това качество се формулира като „стремеж ...“ (вж. Н. Витанова), защото посочената колебливост и слабост при по-големи затруднения, отново взема връх в отделни моменти на ученическото поведение. Тук може би следва да бъде подчертана индивидуалната неповторимост на децата, която намира ярък израз в посоченото качество. Началото на лидерски позиции в класовете, което ще се прояви по-определено и категорично в следващия възрастов и ученически период (прогимназиалният). Открояват се ученици, които показват готовност и дори качества на лидери и реализират по-категорично личностното си самоутвърждаване в класа. Като цяло авторите поставят в тази категория по-силните и свободни в поведението си ученици (за тях пише още Д. Кацаров в своята „Детска психология“, стенограмен запис от студенти, 67.). По този повод заслужава да се подчертае една концептуална теза на К. Мечков, който характеризира йерархичната структура на психиката. Тази йерархия, подчертава авторът, е възходяща – „от по-простото към по-сложното, от стабилизиращото се старо, към все по-усложняващото се, обаче нестабилизирано ново“. Стремежът към ученическо самоутвърждаване в четвърти клас, илюстрира категорично тази закономерност. Все повече деца търсят пътища и средства да бъдат забелязани и „признати“, както от учителя, така и от съучениците, макар че не рядко тези пътища не са най-сполучливите.

- **По-ярка и категорична свобода** в дейността и поведението на четвъртокласниците. Тя, при всички случаи идва от самочувствието им на най-големи. Следователно, по собствената логика на този факт, те са най-знаещите и най-можещите. Израз на направеното от децата заключение става по-освободеното от норми и изисквания поведение, взаимодействия с връстниците (а и с някои възрастни хора), дори със собствения учител. Обикновено, както констатира Д. Елконин, Н. Витанова и др., свободата съпътства по-самоуверените, изявените в ученето и знанията си. Както стана дума, за по-категорична свобода (предимно в поведението) може да допринесат наченките на пубертетните свособразия.

В контекста на тези размисли и опирайки се на възрастовите особености на учениците от четвърти клас, целта която е заложена е създаване на условия и възможности за познавателна активност и самостоятелност чрез използване на метода „мозъчна атака“ и метода на мисловните карти в обучението по учебния предмет „Човекът и обществото“.

Обучението по човекът и обществото в началния етап на основната образователна степен е ориентирано към овладяване на знания, умения и отношения, с основен акцент – изграждане на обществените и на гражданските компетентности на ученика. В рамките на тази учебна дисциплина се градят основите на широка обща култура и познаване на важни исторически събития, на научната и на социалната компетентности. За да могат учениците да покрият образователния минимум, обучението следва определени цели и очаквани резултати. Познаването им дава възможност на учителя да организира педагогическите взаимодействия по дисциплината така, че малките ученици да са мотивирани да участват в съвместни дейности, в екипни дейности, в самостоятелни и в проектни дейности, да учат уроците с интерес и с повишено внимание, като насочват вниманието си към важните моменти в съдържанието на текстовете.

Проведеното изследване трябва да покаже или да отрече, че прилагането на интерактивни методи в обучението по „Човекът и обществото“ в четвърти клас, успешно се вписват в съвременното обучение в начален етап на обучение.

2. Интерактивност в обучението и интерактивни методи на обучение (мозъчна атака и мисловни карти) в учебния предмет „Човек и общество“

Интерактивното обучение се определя като вид обучение, което предлага възможност за взаимодействие между обучаващ и обучавани. Тази дефиниция за интерактивното обучение нерядко поражда съмнения по отношение на „новото“ в това понятие. Като аргумент в подобни случаи, се посочва познатото определение за обучението като организационно-функционално единство между преподаването (действието на учителя) и ученето (действието на ученика) [15]. Във връзка с отношенията между страните, участващи в образователния процес, можем да отидем по-далеч в миналото и да си припомним още, че Я. А. Коменски пояснява предназначението на „Великата дидактика“ като средство за „изследване и откриване на метод, при който учащите се, по-малко да учат и на повече да се научават; в училищата да има по-малко. Великият педагог ни казва също, че правилно изградената дидактика е важна:

- за родителите, *„които и досега в по-голямата си част са неосведомени, какво трябва да очакват от своите деца“;*

- за учителите, *„мнозинството, от които въобще не знаят как трябва да обучават, в следствие на което, в желанието си да изпълнят своя дълг, се мъчат и изтощават своите сили с трудолюбие и старателност...“;*

- за учениците, *„за да могат да бъдат доведени до върховете на науката без трудности, скука, викове и побой, а играйки и на шега“;*

- за училищата, за да бъдат те *„наистина място за игра, дом за наслаждения и удоволствия“;*

- за държавата, за да *„има по-малко мрак, смут, раздори, и повече светлина, ред, мир и спокойствие“* [22; 243].

За това като „интерактивно обучение“ се определя обучението, което създава условия за повишена вътрешна и външна активност на ученика в процеса на учене.

От тази гледна точка и следвайки цивилизационните промени в отношението към детето, изразени в Конвенцията за правата на детето, можем да поставим за осмисляне някои основни тези:

(1) Обучението е възможно, ако ученикът иска да бъде обучаван, и за него, по думите на Ш. Фурие, *„това е проява на благоразположение“* [27; 203].

Няма успешна дейност без мотивация. Ученето по принуда (под натиск) осигурява мотивация, която не е свързана със съдържанието на самото учене и представлява компонент на друга дейност, ..., избягването на наказания. Обучението трябва да гарантира постижения, а не да предполага спасяване от наказания.

Ученето трябва да получава положителна подкрепа, чрез която ученикът да се информира за своите постижения и да разбира какво е отношението на постигнатите от него резултати към удовлетворяването на негови основни и актуални потребности и интереси.

(2) Обучението трябва да бъде приятно.

„Философите, които са размишлявали върху смисъла на живота и съдбата на човека, не са обърнали достатъчно внимание на това, че природата сама се е нагърбила с усилието да ни просвети в това отношение. Тя ни предупреждава с точен знак, че предназначението ни е достигнато. Този знак е радостта ... навсякъде, където има радост, има и създаване: колкото по-плодотворно е то, толкова радостта е по-дълбока.“ (А. Берсон).

Обучението е приятно, ако то не изисква полагането на противоположни усилия и напразен труд от учениците (по думите на Я. А. Коменски) и безсмислено старание от страна на учителите. Ако ученето не е приятно, ако чрез него се възпроизвежда нагласата, че трудът винаги е труден, защото е неприятен, обучението се превръща в средство за наказание.

(3) Обучението трябва да бъде игра.

„С изключение на китовете, ние май сме единствените божии създания, които цял живот си играят. И поради този факт, цял живот се учим. Денят, в който спираме да играем, спираме да се учим.“ (У. Гласър).

Тези, които противопоставят труда и играта, са забравили, че играта също може да бъде трудна, но това не я прави неприятно занимание. Още повече, че всяка игра може да бъде осмислена като средство за учене и че обучението винаги предполага играене (доколкото сме приели, че играта е симулация на действителността), защото поне последната негова фаза изисква трениране на умения в симуирани ситуации.

От друга страна, ако възприемаме играта като вътрешен (интрасубективен) синтез на мислене и емоции в образи (вътрешни или външни), тогава играта (играенето) обхваща съзнанието и ражда въображение. Ученето винаги е съпроводено със спонтанните (автентични) образи, чрез които познанието става достъпно и лично преживяно. Така, както и самото понятие „образование“ е етимологично свързано с понятието „образ“, за да покаже, че този процес е *„... преди всичко собствено, човешкият начин да се дооформят природните дадености и способности“* (Гадамер) [13; 29].

Влизането **в свой образ** (въображението) е това, с което се учим и развиваме.

(4) Обучението трябва да внушава сигурност чрез взаимното договаряне на условията и правилата на работа, критериите и средствата за оценяване, налагащи атмосфера на доверие и взаимопомощ.

Създаването на сигурна социална среда, може да направи възможно ориентирането на учениците към изследване на своя опит и изграждането на изследователска общност в клас.

(5) Обучението трябва да ориентира ученика към учене чрез опит.

Опитът е това, което в житейския смисъл на думата разбираме като придобито познание за действителността, основано на практиката (единство на знания, умения и отношения). Щом опитът се постига чрез практикуване и изследване, на него се полага ключово място в процеса на учене, защото учене, което е откъснато от единството на знанията, уменията и отношенията, е откъснато от реалностите, които изграждат естествения предмет на познанието.

Благодарение на *ученето чрез опит*, познанието се явява в своята непосредственост и способност да бъде достояние на индивидуалното съзнание на ученика. И тъй като *опитът* предполага изследване (изпитване, преживяване, проучване, рационализиране), то той провокира нуждата от споделяне на индивидуалните открития и търсене на другите като партньори в процеса на познание.

Лично възприет или преразказан, опитът придобива измеренията на учебно съдържание, което разбира се, не може да бъде изцяло формализирано в образователните програми и контролирано от учителя, но затова пък притежава реалните измерения на преживяното. Образователните програми, които са съобразени с предимствата на този вид източник на информация – неизчерпаемият ресурс на споделеното в процеса на общуване (опитът на учениците, на техните родители, близки и роднини), притежават своеобразна валенция за постигане на разбирателство между различни социални общности и групи.

(6) Обучението трябва да бъде насочено към цялостно активизиране на възприятията и способностите на личността.

Обучението трябва да предлага методи, които естествено включват ученика в процеса на познание. Неестествено е процесът на познание да се извършва чрез продължителни монологични изложения и наставления на учителя. Известно е, че акцентирането върху определени възприятия и способности на личността, за сметка на други, не води до пълноценно научаване, т. е. до придобиване на ново поведение. Непрекъснатото настояване, че децата трябва повече да четат и указването на точния вид източник на информация, трябва да бъдат преоценени.

Поведението (... начин, по който се държим) се изгражда от взаимосвързани компоненти, които съответстват на четирите вида общи способности – **интелектуални, емоционални, социални и физически**. Обучението, което има претенциите да осигурява оптимални условия за учене, трябва да отчита (в зависимост от конкретната ситуация) цялостния характер на поведението, което се очаква ученикът да придобие. В активизирането на различните възприятия, свързани с посочените способности и търсенето на подходящ баланс между вътрешната и външна активност в познавателния акт, може да се открие част от магията на т. нар. интерактивно обучение.

Същността на интерактивните методи на обучение е достигане до знанието чрез активното му търсене от страна на учениците – равноправни партньори в единен процес. Атрактивно поднесени, в някои случаи и в игрова форма, те създават интерес и изграждат реални условия за интердисциплинираност. Очакван резултат от процеса е превръщането на интереса в амбиция, насочен към откриването на новото знание и неговото приложение. Във вложените усилия се насажда стремеж за поемане на отговорност не в резултат от задължение, а вследствие на вътрешна необходимост и желание за лично удовлетворение [15]. Едновременно с активното взаимодействие между партньорите, се стимулират нагласи, водещи до повишаване нивото на самостоятелност, тъй като се осъзнава значението на постиженията на всеки един в колектива. От взаимната оценка зависи както общият резултат, така и отношението един

към друг, а разпределянето на задачите спрямо индивидуалните предпочитания и способности, дава допълнителна мотивация. Така се оказва, че формирането на интерактивните умения в процеса е от значение, освен за повишаване личната ефективност, но и отговаря за създаване положително отношение на участниците към колектива и сътрудничеството въобще – нещо, което е наложително да бъде изградено у днешните ученици.

Тъй като съвременното образование е ориентирано предимно към получаването на знания, интерактивните методи осъществяват и нещо повече, чрез тях се постига значителен ефект, като същевременно се изграждат знания и умения у учениците.

Използването на интерактивни методи формира, както и изисква определени качества и умения у учениците. Такива са:

1. активно участие;
2. аргументирано изразяване на собствено мнение;
3. открояване на същественото;
4. преодоляване на комуникационната бариера;
5. аргументирано отстояване на собствена гледна точка;
6. работа в екип;
7. толерантност във взаимоотношенията;
8. вземане на решение;
9. използване изцяло и творчески цялата информация в задачата;
10. поемане на отговорност при представяне на информацията (лидерство);
11. участие в диалог;
12. аналитичност;
13. иновативност;
14. критичност и др. [29; с. 92].

Използването на определен интерактивен метод може да служи за изграждането на различни качества, както е възможно приложението на няколко метода за формиране на конкретно качество.

В целия процес на интерактивност, учителят има съществена роля и отговорност. Те са във връзка с разпределяне на задачите, даване на насока към допълнителни учебни ресурси, своевременно намеса и помощ чрез активни примери. Той е организатор, водач и сътрудник – роля изключително важна за създаването на подходяща атмосфера за взаимодействие. С помощта на интерактивните методи, учителят може да работи за преодоляването на редица проблеми, свързани с микроклимата в класа или групата. Използването им дава възможност за съобразяване с типа взаимоотношения между участниците, както и с настроенията и мотивацията, които се налагат във всеки колектив. Тези отношения биха могли да бъдат основата за създаване на положителни навици, които да останат за цял живот [17].

Разграничават се три вида интерактивни методи за учене и преподаване – *ситуационни, дискуссионни и опитни (емпирични)*.

1) *Ситуационните методи* – включват метод на конкретните ситуации, казус, симулация, игра, ролева игра.

2) *Дискуссионните методи* – анкета, беседа, мозъчна атака, дискусия, обсъждане, дебати.

3) Като *опитни (емпирични) методи са* – метод на проектите, експеримент, моделиране и други, основаващи се на диалога.

* **Метод на конкретните ситуации** – цел на обучението е развитие на определени качества:

- а) *качества на мисленето*, като любознателност, разсъдливост, мъдрост;
- б) *лични качества* – твърдост, отговорност.

Принципи:

- подбор на ситуацията – конкретни образи, сцени, събития в текста (проблемна и проактивна ситуация);
- ориентация в ситуацията (конкретен набор от параметри);
- задължителна връзка на анализа с практиката (предимство на действието пред знанието);
- активно интелектуално и емоционално участие на учениците;
- роля на учителя – активност, сътрудничество, подпомагане, насочване, а не управление. [21; 373 - 374].

Към тях можем да прибавим и многообразието от техники за организиране на взаимодействията в класа, чрез които се подобрява сътрудничеството и работоспособността в групата.

... идеята за *интерактивно обучение* носи свой заряд, защото тя проблематизира досегашната роля на учителя и го провокира да открива нови професионални функции.

Интерактивното обучение изисква от учителя да излезе от традиционната си роля на експерт (без да я напуска), предаващ знанието, което регламентира отношенията му с учениците.

Образованието, което е фокусирано върху ученика и съответно – върху неговата дейност – ученето, изисква учителят в някакъв смисъл да бъде подчинен (в услуга) не на знанието, а на ученика. Интерактивното обучение не пренебрегва информационната функция на учителя, но изисква от него да улеснява (а не да утежнява) процеса на учене.

Това означава, че приоритет имат следните негови умения:

- да идентифицира потребностите на учениците;
- да мотивира учениците и да договаря с тях очаквания, цели и начини на работа;
- да създава благоприятна атмосфера за работа и почивка;
- да стимулира творческата активност на учениците и свободното изразяване на мисли и чувства;
- да ангажира вниманието на учениците с различни източници на информация;
- да предлага различни методи и средства за работа;
- да получава пълноценна обратна връзка от учениците и още много други умения.

Въпреки че учителите срещат сериозното препятствие на неинтерактивната среда в училище и „ясната перспектива, която очертава учебната документация (планове, програми и учебници) в това отношение, мнозина от тях успяват да бъдат фасилитатори и да реализират интерактивно обучение. Нерядко усилията на учителите са насочени към преодоляване на обичайните за днешното училище организационни и технически препятствия, за сметка на усилията, които биха вложили в обмислянето на добри идеи за реализиране на интерактивно обучение.

2.1. Мозъчната атака, като интерактивен метод

За откривател на класическата мозъчна атака – Brainstorming, се счита американският психолог А. Ф. Осбърн. Методът е ориентиран към групова работа и означава използване на мозък за щурмуване на творчески проблеми.

Мозъчната атака е метод за генериране на нови идеи (**креативно мислене**).

Същността на метода Мозъчна атака се свежда до активизиране на творческото мислене и въображение чрез „генериране на идеи“ по зададена от педагога тема или проблем.

Методът организира ученическата група свободно и бързо да изказва идеи, в отговор на зададен от водещия въпрос. Направените предложения се оценяват чрез обсъждане, след което се излага най-вярната теза.

Правилно организираната мозъчна атака включва три задължителни етапа:

1. Предварителен етап – постановка на проблема. В началото на втория етап проблемът трябва да бъде точно формулиран.

2. Генериране на идеи. Основният етап, от който много зависи успехът на цялата мозъчна атака. Затова е важно да се спазват правила през този етап.

3. Групиране, подбор и оценка на идеите. В този етап често се подбират най-ценните идеи и се вижда окончателният резултат от мозъчната атака. [16]

Как се осъществява мозъчната атака при деца?

1. Определят се целите, които са:

- да научим детето да генерира идеи;
- да може да изказва смело своята идея пред групата;
- да научим детето да фантазира по поставен проблем;
- да научим детето да се изказва пред другите, да не прекъсва останалите и да уважава чуждото мнение;
- да поощряваме стеснителното дете и да хвалим неговата идея, дори тя да е слаба;
- да оценим общата активност на децата.

2. Правилата са:

- Слага се ограничение за времето (в началото маже да се дава малко повече време, например 10-12 мин);
- Групата трябва да е между – 3-5 до 10 човека;
- Въпросът трябва да е само един. Той трябва да се изрече на глас и да бъде записан на таблото, така че всички да го виждат. Важното е вниманието на децата да се фокусира върху самия въпрос;
- Отговорите се записват на таблото, така че всеки да ги вижда. Изписва се само ключова дума или фраза. В никакъв случай не се пише името на предложилия съответен отговор;
- Идеите не се обсъждат, критикуват или хвалят;
- Не трябва да се притесняваме при настъпване на мълчание, понякога най-добрите идеи се раждат след кратка пауза.

Обсъждане:

- Ако участниците в мозъчната атака са разделени на групи, се събират листите с идеите на всички, прочитат се всички идеи;
- Подреждат се в някакви категории;
- Обсъждат се, кои стават и кои – не, тези, които стават, се аранжират;
- трябва да се използват идеите на всички, за да няма неизползвани идеи. [4]

Приложение на метода Мозъчна атака в обучението по „Човекът и обществото“ в IV клас.

1. Цел – Активизира творческото мислене на учениците, предизвиква емоционална реакция, самото външение дава допълнителна мотивация за действие.

2. Изисквания:

- ✓ Участието на учениците да бъде по желание;
- ✓ Да се съблюдава за добра дисциплина и толерантност при изискване на идеите и мненията (без да се прекъсва или подлага на критика говорещият);
- ✓ Да се спазва времетраенето: като техника – около 20 минути.

3. Препоръки

- ✓ Да се насърчават за участие всички ученици, не само по-активните и уверени ученици;
- ✓ Коментарите на мненията да се дават, след като се изработят проектите и се представят пред целия клас.

4. Описание – Учениците активно генерират широк кръг идеи по конкретна тема или въпрос за определено кратко време. Събирането на идеи е основната цел на мозъчната атака. Получените идеи се оценяват или дебатират.

5. Предимства – Дава възможност да използват въображението си и да разчупват заложените модели за реакция. Това е ефективен начин за инициране на дискусия, като се дава възможност на класа креативно да генерира идеи. Важно е да се оценят плюсовете и минусите на всяка идея и да се подредят идеите по дадени критерии.

6. Процес:

1. Определяне на човек, който да записва.
2. Постановяне на въпроса или проблема и питане за идеи.
3. Учениците могат да предложат всяка идея, която им дойде наум.
4. Не се обсъждат идеите в момента на тяхното предлагане.
5. Записване на идеите на място, където всеки може да ги види.
6. След приключване на мозъчната атака – преглеждане и категоризиране на идеите.

Методът Мозъчна атака е необходимо да се реализира в подходяща социално-психологическа среда. За осъществяването ѝ се използват различни техники за създаване на атмосфера на взаимно доверие, подкрепа и равни възможности за участие. С тях се постига ефективен процес на учене чрез взаимодействие и опит в класа.

Техники за създаване на благоприятна социално-психологически условия за работа:

а. Работа в малки групи и по двойки – Това улеснява въвеждането на участниците в дискусийни проблеми, споделяне на опит, разработване на проекти, по-добро импровизиране в разиграването на ролеви игри и др.

б. Договаряне на правила за съвместна дейност – В началото на всяко едно обучение е необходимо да се постигне споразумение за правилата за работа в групата. Нужно е самите участници в играта да станат автори на правилата, които после да спазват. Правилата се записват и се поставят на видно място.

с. Кръг на разговорите – За дейности, в които всички работят заедно – обсъждане, дискусии, проекти, ролеви игри и др. Препоръчително е всички участващи да бъдат разположени в кръг, така че да е възможен контактът очи в очи.

Мозъчната атака е обучение, ориентирано към развитие на личностните и социалните умения. Методът служи за мотивиране на учениците и актуализиране на техния опит, за въвеждане на ново съдържание, за затвърдяване на модели и др.

Може да се направи на всякаква тема. Постига се сплотяване на съотборниците.

Брейнстормингът поощрява пълноценното участие на всеки участник. Служи за стимулиране на мисленето. Дава възможност на другите участници да се възползват от опита на по-напредналите. Позволява на учителя да оцени нивото на знания и способностите, усвоени от различните членове на групата. Най-ефективен метод е в

крайните фази на обучението, когато участниците притежават известни знания по темата, за да могат да създадат свои идеи.

Учителят трябва да е в състояние да ръководи дискусията и да провокира интерес у участниците, в случай че те не се окажат достатъчно активни. [29]

Това е метод за събиране на информация, за проверка на информацията, която притежават учениците, за стимулиране на творческото мислене.

2.2. Ефективно учене чрез Mind Mapping (мисловни карти)

Т. Бюзан определя мисловните карти и като „швейцарско ножче за мозъка”, защото проучване на човешката памет показва, че тя работи на принципите на представянето и асоциациите. [1] Например, ако става дума за „приятел” или пък за „компютър” в главата на човек не се появяват думи, а изображения. Думите провокират тези изображения, но начина, по-който човешкия мозък функционира е чрез изображения и асоциации. Древните системи, свързани с паметта, също са на този принцип, включително древногръцката мнемоника. Ако стремежът е да се запамети страница с бележки, думите ще помогнат, но по-важни са картини, снимки, символи, кодове, цветове, връзки. Най-добрият начин за свързване на снимките с картините е да се използва подходящ символ. За да се запомни определено количество съдържание (бележки, лекции ...) трябва да се правят богати на изображения и схеми.[1]

В процеса на учене, мисловните карти са метод за запомняне, възпроизвеждане и преговаряне, който повтаря т.нар. „вътрешни” карти на ума, защото помагат за „освобождаване” на мисленето от ограниченията на традиционното линейно водене на записки, което масово се използва (в училища, университети, на работа и у дома) въвеждат в света на **лъчистото мислене** – естествения начин, по който функционира човешкият мозък, чрез асоциации, образи, цветове, обемност и др. [1, 4]

Този метод за запомняне или инструмент за надграждане на някаква идея може да бъде използван за:

- учене;
- планиране;
- творчески дейности;
- разработване на проекти;
- търсене на решения при възникнали проблемни ситуации. [4]

Мисловните карти са подходящи за използване при четене, преговаряне на учебно съдържание, водене на бележки, планиране на научно изследване или подготовка за изпити.

Като обобщение може да се твърди, че мисловната карта е мрежа от концепции и идеи, които се обединяват около ключова дума/теза в центъра на схемата. Това е визуален израз на мислите и съжденията на създателя/ите. Основната мисъл, проблем или проект, над които се работи, са отправната позиция, от който тръгват всички други логически зависимости.

Мисловните карти дават възможност по креативен и организиран начин да бъдат изразени мисли, идеи и знания. Те са приложими във всеки аспект от живота и ефективността и яснотата на техния израз имат за задача да подобрят представянето.

Първа стъпка е да се определят **основните структуриращи идеи** – КЛЮЧОВИТЕ ПОНЯТИЯ, в които могат да се организират всички други понятия. Това са онези думи или изображения, които са най-простите и логични инструменти за подграждане. Те събират в себе си най-голям брой асоциации.

От своя страна ключовите думи или изображения могат да бъдат поставени в **центъра на други мисловни карти**, които отново ще се разрастват дървовидно.

С помощта на мисловните карти, учениците научават нови неща, изразяват себе си и показват знанията си. Така ученето е забавление, а добрите резултати са гарантирани.

Първо да си отговорим на въпроса: Защо да използваме мисловни карти?

- пестят време и усилия за запомняне на факти, събития, дати;
- удоволствието от правенето им е важно.

За да разберем повече, ще разгледаме линейния подход, с който учим.

- пишем на редове в прави линии;
- еднакви по големина букви;
- всеки главен клон и неговите разклонения в един цвят.

Това създава проблеми:

- става скучно, трудно задържаш вниманието си върху печатан текст;
- трудно се разбира най-важното;
- структурата на понятията, като че ли се изгубва;
- трудно се връзка между понятия, разположени на различни страници.

Това са някои от причините, поради които малките ученици се затрудняват с научаването на уроците, особено по учебни предмети като Човек и общество и Човек и природа. Изисква се много усилие, препрочитане, подчертаване и обобщаване, за да научим един текст. Това не е естествено, природата е пълна с цветове и разнообразие, и човешкият мозък е пригоден за работа точно с такава информация. Ето защо се спрех на подхода на **цялостното възприятие**.

Цялостното възприятие помага да се види всичко едновременно, за да се създаде цялостен мисловен образ/картина. По този начин се дава време и възможност на мозъка да направи връзките, да види най-важното и да схване идеята. А след това могат да се разглеждат елементите един по един.

Мисловната карта помага цялата информация да се изобрази на един лист, ... Така с един поглед се вижда всичко. А след това се изучават детайлите, за да се видят връзките между понятията. Когато всички елементи се възприемат цялостно, лесно да може да се открият начините за връзка.

Подходът на цялостното възприятие е по-подходящ за учене, защото прави по-лесно схващането на материята и изваждането на връзките между елементите.

Кои са най-важните неща за мисловната карта?

- 1) Листът е разположен нашироко, така се подпомага възприемането;
- 2) На централното място е темата на урока или нова идея;
- 3) Цветовете (колкото се може повече цветове, да е шарено);
- 4) Да е най-живо, да привлича вниманието;
- 5) Приятно е да се правят;
- 6) Приятно е да се четат. [1,4]

Асоциации:

- Има визуална връзка и така се ориентираме по-лесно;
- Вижда се веднага структурата на темата, кое от кое произлиза;
- Йерархията.

Това е визуална шарена информация, тя се възприема по-лесно.

Какво е необходимо за създаване на мисловна карта?

1. Лист и цветни моливи, картинки, фигурки и други художествени материали. В средата поставяме основната идея – за предпочитане е да я нарисуваме, апликирате или илюстрирате по друг начин.

2. Рисуване на „разклонения“ в различни цветове, свързани с основната идея и асоциациите с нея.

3. Всяка от тези асоциации може да се разбива на още по-дребни и конкретни идеи към нея, които ясно показват връзката ѝ с основната идея.

Основно предимство на мисловните карти е, че развиват различни компетентности, като стимулират и ангажират и двете мозъчни полукълба поравно. **Мисловната карта е структуриран метод** за обработване на информация, но в същото време позволява и креативност.

Прилагането на метода е свързано с идеите на самото дете – ученикът е в центъра на учебния процес през цялото време. Той получава възможност да изрази себе си и творческите си виждания, но също и да подреди мислите си, като ги групира и свърже една с друга.

Основните елементи при изграждане на мисловните карти са цветовете, картинните елементи и ключовите думи. Посредством тях се стимулират едни от най-важните мозъчни способности – асоциациите и въображението. Именно те са тези, които активират както лявата, така и дясната половина на мозъка, което е важно за цялостната когнитивна функция и ефективното ѝ развитие.

В днешно време, методът на мисловните карти се използва в различни сфери от над 250 милиона души по целия свят, благодарение на тяхната приложимост и висока резултатност. Тъй като една от най-важните за хората е именно образователната сфера, преподавателският интерес към тях, все повече нараства и те вече са застъпени в обучението и практиката на множество университети и училища по целия свят. Методът е добре приет от учители и от ученици.

Самият процес на учене се разгръща в линеен вид на представяне на информацията. Предполага се, че това би изградило друг тип мислене, по-добро усвояване на информация и по-добър синтез на информация. Колкото по-рано човек разбере как да учи лесно, толкова повече възможности му се откриват.

Хората са свикнали да учат линейно, да четат линейно, да пишат линейно и когато човек прави това 10, 15, 20 години се превръща в добре отработен и устойчив навик. Съответно отнема време да се промени. От друга страна, отправяйки поглед към бъдещето и динамиката на промените, които съпътстват ежедневието, можем да твърдим, че все повече нуждата от това, човек да мисли адекватно, креативно и да създава, да бъде дизайнер на това, което се прави, мисли и създава ще е едно от най-ценните умения, защото голяма част от останалите неща ще са автоматизирани и ще се правят от машина.

С метода на мисловната карта учениците имат възможност да развиват въображението си постоянно, благодарение на методите, които се използват.

В обобщен контекст интерактивно обучение е това обучение, което създава едновременно условия (Какво?) за повишена вътрешна активност както на учителя, така и на ученика, при тяхното взаимодействие и възможност (По какъв начин?) за външната им изява, чрез гъвкави и динамични методи (Как?) в процеса на обучение (Къде?), с умелото и компетентно прилагане на съвременни динамично развиващи се средства на обучение от учителя (Кой?), в подходяща образователна среда (Къде?) – училищна, домашна, извънкласна, състезателна в урочните и извънурочните форми.

3. Технологични варианти на уроци по учебната дисциплина „Човек и общество“ в IV клас с прилагане на методите „мозъчна атака“ и „мисловна карта“

Обект на изследване са ученици от четвърти клас, както и учители в начален етап на обучение. В изследването участват 24 ученици от четвърти клас, обучаващи се в ОУ „Братя Миладинови“, гр. Бургас.

Предметът на изследване е свързан с прилагане на интерактивните методи **Мисловна карта** и **Мозъчна атака** в обучението по „Човекът и обществото“ в 4 клас, като възможност за подобряване и разнообразяване на учебно-познавателния процес.

3.1. Технология на провеждане на урок по Човекът и обществото, 4 клас чрез използване на интерактивния метод „Мозъчна атака“

Тема: Възрожденските хора

1. Вид на урока: За нови знания.

2. Цел на урока: Учениците да се запознаят с Великите българи, които по време на Възраждането са помагали, както с материални, така и с духовни средства, за развитието на културата и духовна независимост на българския народ.

3. Задачи:

3.1. Образователни:

- учениците да си припомнят най-важните моменти от развитието на българската просвета и църква през Новото време. (от предния урок);
- да се запознаят с промените, които настъпили в живота на българите през Възраждането, както и хората, чиято роля, оказва влияние върху напредъка на българската култура и духовно развитие.
- развитие на четивната техника на учениците;
- развитие на речника на учениците, като се запознават с нови думи.

3.2. Възпитателни:

- възпитаване в уважение към дейците, отдала се безкористно в името на възраждането на българската култура и църква.
- Осъзнаване значимата роля на учителя и уважение към личността на учителя.
- развитие на качествата на личността – прилежност, инициативност, екипност.

5. Форма на работа: фронтална, индивидуална, групова.

6. Методи и похвати: дискусия, обяснение, Мозъчна атака.

7. Възможности за между предметни връзки: Български език и литература, Домашен бит и техника.

8. Материали и инструменти: Учебник на „Булвест 2000“, 4 бр. листи А4, цветни листчета, химикали, маркери.

9. Предварителна подготовка:

9.1. За учителя:

- теоретико-методическа – запознава се с програмните изисквания;
- учебно-дидактични средства и материали за използване за работа в часа.

9.2. За учениците:

- теоретико-методическа – Учебник, тетрадка за работа в клас;

Основни структурни компоненти на урока	Съдържание	Дидактически инструментариум и средства
<i>Подготвителен етап</i>	<p>Учителят раздава на учениците А6 формат листи, свързани с предходния урок „Движение за нова просвета и нова църква“.</p> <p>Въпросите (5 мин):</p> <p>1. Кои били първите български училища? а/ килийните б/ взаимните в/ класните</p> <p>2. Д-р Петър Берон създал: а/ килийно училище б/ Рибен буквар в/ първите класни правила</p> <p>3. Рибният буквар е създаден през: а/ 1672 г. б/ 1824 г. в/ 1835 г.</p> <p>4. Първото взаимно училище е открито през 1835 г. в град: а/ Трявна в/ Стара Загора г/ Габрово</p> <p>5. Първото взаимно училище е създадено от: а/ Васил Априлов б/ Неофит Рилски в/ д-р Петър Берон</p> <p>6. Извоюваната през 1870 г. Самостоятелна българска църква е: а/ патриаршия б/ екзархия в/ патриаршия</p>	<p>Тест, Листи А6 формат с въпроси.</p> <p>6 мин.</p>
<i>Операционно-съдържателен етап</i>	<p>1. Учителят въвежда учениците в новата тема „Възрожденските хора“, като им обяснява за това, как Новото време /изграждането на училища, независимостта на българската църква/, променя живота на българите, как те сами започват да се грижат за своите дела. За делата на определена прослойка българи възрожденци, даващи своите знания, своят труд и материални средства за благо на народа.</p> <p>2. Учителката записва на дъската дата и заглавието на урока „Възрожденските хора“, а учениците записват в тетрадките за работа в клас.</p>	<p>Разказ, беседа, обяснение, интерактивен метод „Мозъчна атака“.</p> <p>34 мин.</p>

	<p>3. Учениците четат на части урока. Обясняват се и се записват непознатите думи. Обръща се внимание на дейностите и значимостта на най-образованите хора през Възраждането – тази на учителите. Обръща се внимание и на дейностите, които са се извършвали в читалищата. За влиянието им към културния живот на хората. В урока се разглеждат още важната роля на строителите, зографите, издателите, дарителите. След всеки прочит от учениците, учителката обобщава.</p> <p>* След приключване на урока, учениците се приканват да приберат учебните пособия и учителят организира разделянето им в екипи за провеждането на Мозъчна атака.</p> <p>1. Учениците се разделят на 4 отбора – по 6 ученици в отбор.</p> <p>2. Дават се инструкции за изработването на постерите чрез метода „Мозъчна атака“.</p> <p>3. Учителката раздава на всяка група по 1 лист А4 и цветни листчета, на които трябва всеки отбор да запише своите идеи – от 4 до 6 идеи, във връзка с името на отбора, което им се падне.</p> <p>Избира се един, който да записва идеите, и един говорител.</p> <p>Задачата на всички от отбора е да генерират идеи, свързани с дейността на съответната група, в която попада екипът.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p>4. Представител на всяка група изтегля листчетата с имената на отборите: „Учители“, „Дарители“, „Строители“ и „Зографи“.</p> <p>Учениците записват, това което съкипниците им се сещат, например <i>строители</i> – дейностите им, известни български строители през Възраждането и т.н.</p> <p>8. Време за работа – 10 - 15 мин.</p>	
<p>Оценъчно затвърждаващ етап</p>	<p>Говорител на всяка група представя идеите на своя отбор. Оценка за работата на отборите. Обобщаващ коментар по работата на всеки един отбор.</p>	<p>Въпроси, Оценка на учителя, оценки на учениците. 6 мин.</p>

3.2. Технология на провеждането на урок по **Човекът и обществото**, 4 клас чрез използване на интерактивния метод „Мисловна карта“

Тема: Движението за национално освобождение

1. Вид на урока: За нови знания.

2. Цел на урока: Да се осмисли ролята и саможертвата на българските борци за освобождението на България.

3. Задачи:

3.1. Образователни:

- актуализация на знанията от предния урок „Възрожденските хора“, чрез петминутка.
- да се запознаят с живота и делата на дейците за свобода в България, за плановете, които правят за освобождението на родината.
- да разберат ролята на будните българи, като Георги Раковски, Васил Левски, Любен Каравелов и Христо Ботев;
- развитие на четивната техника на учениците;
- развитие на речника на учениците, като се запознават с нови думи.
- групова работа с интерактивния метода „Мисловна карта“

3.2. Възпитателни:

- възпитание в уважение към делата и саможертвите на Великите българи, дали живота си за освобождението на България.

- развитие на качествата на личността – прилежност, инициативност, екипност.

5. Форма на работа: фронтална, индивидуална, групова.

6. Методи и похвати: дискусия, обяснение, „Мисловни карти“.

7. Възможности за между предметни връзки: Български език и литература, Домашен бит и техника.

8. Материали и инструменти: Учебник на „Булвест 2000“, 2 бр. листи А3, цветни моливи, флумастери, лепило.

9. Предварителна подготовка:

9.1. За учителя:

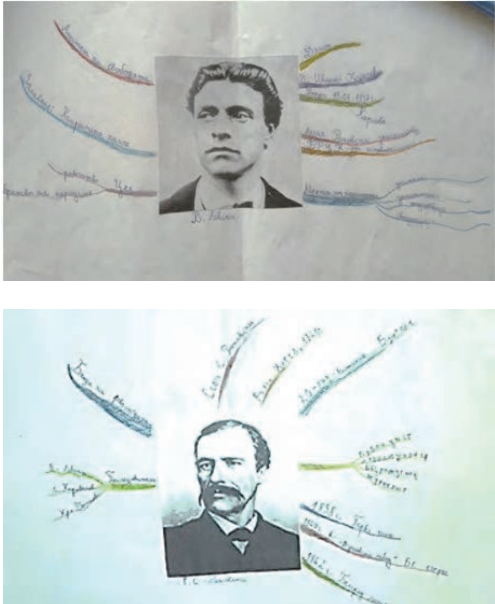
- теоретико-методическа – запознава се с програмните изисквания;
- учебно-дидактични средства и материали за използване на работа в часа – учителят осигурява листите А3 – 2 бр. (допълнителни 4 бр. за резерва), 2 бели плика А6, в които има изрязани снимки на Васил Левски и Георги Раковски и лист А4 с ориентировъчни думи и словосъчетания, които да насочат работата на учениците, при съставянето на своята мисловна карта.

9.2. За учениците:

- теоретико-методическа – Учебник, тетрадка за работа в клас;
- учебно-дидактични средства – цветни моливи, флумастери, лепило.

Основни структурни компоненти на урока	Съдържание	Дидактически инструментариум и средства
<i>Подготвителен етап</i>	<p>Учителят раздава на учениците А6 формат листи петминутки на учениците, свързани с предния урок „Възрожденските хора“.</p> <p>Въпросите (5 мин):</p> <p>1. Кой народ управлява българските общини по време на Възраждането?</p> <p>а/ турският б/ българският в/ гръцкият</p> <p>2. Чрез общините българите се грижели за:</p> <p>а/ за своите интереси б/ за интересите на турците в/ за интересите на гърците</p> <p>3. Най-уважавани били:</p> <p>а/ занаятчиите б/ учителите в/ зографите</p> <p>4. Първото издателство е създадено през 1857 от:</p> <p>а/ Христо Данов в/ Васил Априлов г/ Колю Фичето</p> <p>5. Васил Априлов е:</p> <p>а/ строител б/ дарител в/ търговец</p> <p>6. Строителите, зографите и резбарите помагали за:</p> <p>а/ построяването на училища, къщи, мостове и храмове. б/ театралните постановки в/ огранотвяването на народа</p>	<p>Въпроси, листи А6 формат с въпроси.</p> <p>5 мин.</p>
<i>Операционно-съдържателен етап</i>	<p>1. Учителят въвежда учениците в новата тема „Освобождението на България“ – за безуспешните бунтове и въстания на българския народ, тъй като участниците не са били добре подготвени. Новата просвета и култура, напредъкът на занаятите, строителството „отварят очите“ на народа и той придобива самочувствие. Българите искат да бъдат свободни, да имат своя собствена държава.</p> <p>2. Учениците записват дата и заглавие на урока в тетрадките.</p>	<p>Разказ, беседа, обяснение, групово работно, интерактивен метод „Мисловна карта“</p> <p>35 мин.</p>

	<p>3. Ученици четат отделните абзаци от урока и се прави коментар.</p> <p>а/ Георги Раковски – биография; дейности – журналист, революционер, публицист, сформира първата българската легия в Белград; Създател на първия план за освобождение – 1858 г.; Баща на българската революция.</p> <p>б/ Любен Каравелов – биография; дейности – писател, създател/председател на БРЦК в Букурещ.</p> <p>в/ Васил Левски – биография; дейности, дякон, Апостола на свободата; създател на мрежи от комитети в България; Неговата цел – всички народи да бъдат равни.</p> <p>г/ Христо Ботев – биография; писател, учител, публицист, революционер; привърженик на революцията в Букурещ;</p> <p><i>* След приключване на четенето и коментарите по урока, учениците прибират тетрадки и остават само с учебници, а учителят ги организира за прилагане на интерактивния метод „Мисловна карти“</i></p> <p>1. Учениците се разделят на 4 групи – по 6 ученици, дават се 4 плика, в които има снимки на Васил Левски, Любен Каравелов, Георги Раковски и Христо Ботев.</p> <p>2. Всеки екип получава постер (лист А3).</p> <p>3. Дават се инструкции за изработването на мисловните карти.</p> <p>- по средата на листа А3 да поставя снимката на революционера, за когото всеки отбор трябва да изработи мисловна карта.</p> <p>- да използват различни цветове, за разклоненията, които означават различна информация; на по-дебелите клони да е основната асоциация, като по-тънките клони, излизащи от основния дебел клон, могат да са повече от 1, но да показва връзката с основната идея.</p> <p>3. Дава се инструкция да извадят цветни моливи или флумастери, лепило. На листа могат да рисуват повече от 1 ученик, но не повече от трима. Препоръчително е един да пише. Може първо да нарисуват картата с графитен молив, след това да повторят с цветните моливи/флумастери (препоръчвам моливи).</p> <p>4. Останалите от екипа са с учебници и търсят информацията, която трябва да е подредена хронологично. Съветват се, коментират.</p>	
--	---	--

	<p>5. Учителката показва на дъската, как трябва да изглежда мисловната карта.</p> <p>6. Време за работа – 20 минути.</p> 	
<p>Оценъчно – затвърждаващ етап</p>	<p>Всеки отбор си избира говорител, който представя изработената мисловна карта. Оценка за работата на отборите. Обобщаващ коментар по работата на всеки един отбор.</p>	<p>Въпроси, Оценка на учителя, оценка на учениците. 6 мин.</p>

Какви са наблюдаваните резултати в резултат на прилагане на двата интерактивни метода?

И в двата урока организацията на работа е свързана с редуване на фронтална и групово работа. Това изисква добро планиране на времето и прецизно изпълнение на инструкции. Наблюдението сочи, че работата в екип мотивира учениците и стимулира повишаването на активността им. Всички членове на екипа са с позитивна нагласа към предстоящите задачи и всеки от участниците в екипите има определена задача, която подпомага ефективността на работа. Най-много ги мотивира това, че имат определено време за работа. Учениците обичат да се съревновават, когато са по групи и това е свързано с една от характерните особености на четвъртокласниците - личностното самоутвърждаване в класа. За да се поддържа висока познавателна активност след приключване на регламентираното време на екипите бяха дадени 2 минути за приключване на процеса за генериране на идеи.

Основният извод е, че ученици се справиха с възложените задачи и в двата урока. В хода на екипната работа, учениците обмениха идеи и информация (при прилагането и на двата метода). Тези, които не разбираха, или не можеха да се справят, бяха подпомагани от своите съученици.

Трябва да обособим мястото и ролята на учителя при подготовката и провеждането на уроци, в които се използват интерактивни методи.

При организиране на интерактивен образователен процес началните учители разясняват принципите за работа, дават подробни инструкции за всеки от етапите на работа, избират учебно съдържание, съобразено както с целите на обучение, така и с индивидуалните и възрастовите особености на малките ученици, стремят се да изграждат връзка на доверие между членовете на екипите, като им предлагат подкрепа и демонстрират съпричастност, насърчава рефлексията у учениците, демонстрират възможни пътища на „обхождане“ на учебното съдържание.

В хода на прилагане на двата конкретни метода: Мозъчна атака и Мисловна карта се установи, че мотивацията за учене, за търсене и подбор на информация, за открояване на ключови думи и фрази по предмета „Човекът и обществото“ се повишава.

На базата на педагогическата практика и на научните твърдения, които бяха представени, може да се твърди, че прилагането на интерактивни методи на обучение подпомага мотивацията на учениците и индивидуализацията на учебния процес, дава възможност за използване на технологични варианти и техники, ориентирани към различни стилове на учене, за организация на разнообразни учебни дейности.

За успешното прилагане на интерактивността в обучението от съществено значение е и човешкият фактор, а именно наличието на УЧИТЕЛ, който компетентно интегрира възможностите на учещата учебна среда с методите на обучение и познавателните особености на своите ученици, за да активизира децата да участват и да извършват разнообразни дейности като по този начин развиват ключовите си компетентности за бъдещето, в което ще се реализират.

БИБЛИОГРАФСКА СПРАВКА

1. Алексиева, М. Мисловните карти – основополагащо средство за трансформиране на планирането на изследователската дейност и на ученето, Юбилейна международна научна конференция „50 години Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2013.
2. Алексиева, М. Подходи към ученето и начинът на организиране на обучението в контекста на социалните и на техническите промени, сп. Съвременна хуманитаристика, 2/2015.
3. Алексиева, М. Специфика на средата на учене в началното училище в процеса на изграждане на учебната дейност, Сборник „30 години Факултет по педагогика в СУ, УИ „Св. Кл. Охридски“, С., 2016.
4. Алексиева, М. Съвременни проекции на началната училищна педагогика, Екип РА, С., 2019
5. Алексиева, М. Учителят на малкия ученик, Ирита, Казанлък, 2007.
6. Алексиева, М., П. Митева. Изкуството да бъдем обучители, „Феникс принт“ ЕООД, Казанлък, 2016.
7. Амонашвили (1989): Амонашвили, Ш. Здравейте, деца! Как сте деца?, Прогрес, Народна просвета, София – Москва, 1989.
8. Андреев, М. Процесът на обучението. Дидактика, С., Университетско издателство „Св. Св. Кл. Охридски“, 1996.
9. Аргайл, М., М. Хендерсън, Анатомия на човешките отношения, С., 1989.
10. Ванева, В. Интерактивни методи на обучение по математика в началното училище, Сборник с научни статии *Интерактивни методи на обучение и възпитание*. Университетско издателство „Св. Св. Климент Охридски“, 1996.
11. Василева, Е., Детето в началното училище, Просвета, С., 2002.

12. Вълчев, Р. Интерактивни методи и групова работа в межкултурното образование, София, 2004.
  13. Гадамер, Х. Истина и метод, Плевен, ЕА, 1997.
  14. Георгиева, Г. Реализирането на интерактивен учебен процес – предизвикателства, трудности и митове, Педагогика, XVIII, N, 2008.
  15. Гюрова, В. Интерактивно за интерактивните методи на обучение / Вяра Гюрова, Ваня Божилова. //Годишник на СУ Св. Св. Кл. Охридски, Факултет по педагогика, 99 N Педагогика, 2007, с. 51-90
  16. Гюрова, В. Интерактивността в учебния процес, София, 2006.
  17. Гюрова, В., В. Божилова, В. Вълканова, Г. Дерменджиева (2006). Интерактивността в учебния процес (или за рибаря, рибките и риболова), С., Агенция Европрес, 2006.
  18. Де Боно, Е. Научете детето си как да мисли, С., 2000.
  19. Иванов, И. Интерактивни методи на обучението, В: <http://www.kim-kozloduy.com/docs/irz11.pdf>
  20. Иванов, И., Интерактивни методи на обучение, 2005.
  21. Илиева, С. Съвременни предизвикателства пред учителската професия //2 Есенен научно-образователен форум// ЗА ИНТЕРАКТИВНИТЕ МЕТОДИ И ПРИЛОЖЕНИЕТО ИМ В ОБУЧЕНИЕТО ПО БИОЛОГИЯ И ЗДРАВНО ОБРАЗОВАНИЕ, СУ „Св. Климент охридски“, 2012.
  22. Коменски, Я. А. Великая дидактика – Избранные педагогические сочинения, В 2-х томах, том 1. М., 1982.
  23. Костова, З. Интерактивни и иновативни методи на преподаване, Неофит Рилски, Благоевград, 1999.
  24. Национална програма за модернизация на българското образование /2005-2010 г./
  25. Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищно възпитание и подготовка /2006-2015/
  26. Стаматов, Р., Детска психология, Пл., 199
  27. Фурие, Ш. Новият свят, С., 1975.
  28. Цветанска, Силвия. (2006). Спорни и безспорни тези за интерактивните методи в началното училище /Силвия Цветанска. //Начално образование, XLVI, N 5.
  29. Ognenska, Nikolina.(2010). Why we need to use modern methods in education? Пети научен сбор: Образование за хуманно общество, Охрид, Република Македония, 28 – 29 май 2010.
-
1. Aleksieva, M. Mind maps - a fundamental tool for transforming the planning of research and learning, Jubilee International Scientific Conference „50 years of Veliko Tarnovo University“ St. St. Cyril and Methodius”, Veliko Tarnovo, 2013.
  2. Aleksieva, M. Approaches to learning and the way of organizing education in the context of social and technical changes, Contemporary Humanities magazine, 2/2015.
  3. Aleksieva, M. Specifics of the learning environment in primary school in the process of building the educational activity, Collection „30 years Faculty of Pedagogy at Sofia University, University“ St. Cl. Ohridski”, Sofia, 2016.
  4. Aleksieva, M. Contemporary projections of primary school pedagogy, RA Team, Sofia, 2019.
  5. Aleksieva, M. The teacher of the little student, Irita, Kazanlak, 2007.
  6. 2016.

7. Amonashvili (1989): Amonashvili, Sh. Hello, children! How are you children ?, Progress, Narodna prosveta, Sofia - Moscow, 1989.
8. Andreev, M. The learning process. Didactics, S., University Publishing House „St. St. Kl. Ohridski ”, 1996.
9. Argyle, M., M. Henderson, Anatomy of Human Relations, S., 1989.
10. Vaneva, V. Interactive methods of teaching mathematics in primary school, Collection of scientific articles Interactive methods of teaching and education. University Publishing House "St. St. Kliment Ohridski ", 1996.
11. Vasileva, E., The child in primary school, Prosveta, S., 2002.
12. Valchev, R. Interactive methods and group work in intercultural education, Sofia, 2004.
13. Gadamer, H. Truth and Method, Pleven, EA, 1997.
14. Georgieva, G. The realization of an interactive learning process - challenges, difficulties and myths, Pedagogy, XVIII, N, 2008.
15. Gyurova, V. Interactive for interactive teaching methods / Vyara Gyurova, Vanya Bozhilova. // Yearbook of Sofia University St. St. Kl. Ohridski, Faculty of Pedagogy, 99 N Pedagogy, 2007, pp. 51 - 90
16. Gyurova, V. Interactivity in the learning process, Sofia, 2006.
17. Gyurova, V., V. Bozhilova, V. Valkanova, G. Dermendzhieva (2006). Interactivity in the learning process (or for the fisherman, fish and fishing), Sofia, Europress Agency, 2006.
18. De Bono, E. Teach your child how to think, S., 2000.
19. Ivanov, I. Interactive teaching methods, In: <http://www.kim-kozloduy.com/docs/irz11.pdf>
20. Ivanov, I., Interactive teaching methods, 2005.
21. Ilieva, S. Contemporary Challenges for the Teaching Profession // 2 Autumn Scientific-Educational Forum // ABOUT THE INTERACTIVE METHODS AND THEIR APPLICATION IN THE TEACHING OF BIOLOGY AND HEALTH EDUCATION, SU „St. Kliment Ohridski”, 2012.
22. Comenius, Ya. A. Great didactics - Selected pedagogical works, In 2 volumes, volume 1. M., 1982.
23. Kostova, Z. Interactive and innovative teaching methods, Neofit Rilski, Blagoevgrad, 1999.
24. National Program for Modernization of Bulgarian Education / 2005 - 2010 /
25. National Program for Development of School Education and Preschool Education / 2006 - 2015/
26. Stamatov, R., Child Psychology, Pl., 199
27. Fourier, S. The New World, S., 1975.
27. Tsvetanska, Silvia. (2006). Controversial and indisputable theses about interactive methods in primary school / Silvia Tsvetanska. // Primary education, XLVI, N 5.
29. Ognenska, Nikolina (2010). Why do we need to use modern methods in education? Fifth Scientific Conference: Education for a Humane Society, Ohrid, Republic of Macedonia, May 28 - 29, 2010.